

Aşağı İdil bozkırlarında göçebe hayatı süren İdil Kalmukları, 4 Kasım 1920 tarihinde Astarhan yöresinde Rusya'ya tâbi özerk bir Kalmuk bölgesi (oblast) kurulması için izin aldılar. Rusya, 20 Ekim 1935'te Kalmukya denilen bu özerk bölgeyi Kalmuk Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerden biri haline getirdi. Başşehir Elista olan bu cumhuriyetin 75.900 km² yüzölçümündeki toprakları kuzeyde İdil nehri, batıda Don Kazakları arazisi, güneyde Dağıstan Cumhuriyeti ve doğuda Hazar deniziyle çevrilmişti. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında Kalmuklar'ı Almanlar'la iş birliği yapmakla suçlayan Stalin cumhuriyetlerini ilga ederek Doğu Sibirya'daki çalışma kamplarına sürdü (1943); arkasından da Kalmukya topraklarına Rusya'nın iç bölgelerinden getirilen Ruslar yerleştirildi. 1958 yılında Sovyetler Birliği'ndeki diğer "ceza-lı milletler" gibi Kalmuklar da geri döndüler ve eski statülerine kavuştular. Bugün Rusya Federasyonu'na bağlı Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar ve cumhuriyet nüfusunun % 40'ını oluşturan mevcutları 600.000'dir (1991).

BİBLİYOGRAFYA :

R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 465-480; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, I, 160-172; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilâtı* (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1987; R. Caratini, *Des Nationalités et des minorités de l'ex-U.R.S.S.*, Paris 1992, s. 99-102; R. Cagnat - M. Jan, *İmparatorluklar Beşiği* (trc. Erden Akbulut - T. Ahmet Şensilay), İstanbul 1992, s. 42-44; "Kalmuki", *Magodi Rocci*, Moskova 1994, s. 178-181; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 7-142; Shirin Akiner, *Sovyet Müslümanları* (trc. Tufan Buzpınar - Ahmet Mutlu), İstanbul 1995, s. 325; ayrıca bk. İndeks; J. P. Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık* (trc. Lale Arslan), İstanbul 2001, s. 355-356; E. Tryjarski, "A Polish Report on the Qalmaq from 1870", *RO*, LI/2 (1998), s. 5-15; W. Barthold, "Kalmuklar", *İA*, VI, 140-141; Mirza Bala, "Kalmuklar", a.e., VI, 141-142; J. A. Boyle, "Kalmuk", *EP* (İng.), IV, 512; G. E. Wheeler, "Kalmuk", a.e., IV, 512; "Kalmitskaya Autonomnaya Sovetskaya Sotsialisticheskaya Respublika", *BSE*, XI, 220-225; Abdülkadir İnan, "Kalmuk'lar", *TA*, XXI, 167-169; R. Murphey, "Dzungaria", *EBr*, VII, 832; Lawrence Krader, "Kalmuk", a.e., XIII, 195-196; John Richard Krueger, "Mongol", a.e., XV, 716-717; Herbert Franke, "Mongol Empires", a.e., XV, 723-724; "Çungarlar", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VI, 2806; "Kalmuklar", a.e., XII, 6238.

MUALLÂ UYDU YÜCEL

KALP

(bk. KALB).

KÂLÛ BELÂ

(bk. BEZM-i ELEST).

KÂLÛN

(كَلُون)

Ebû Mûsâ İsa b. Mînâ'
b. Verdân el-Medenî
(ö. 220/835)

Kırâat-i seb'a imamlarından Nâfi'
b. Abdurrahman kuraatinin
meşhur iki râvisinden biri.

120 (738) yılında doğdu. Yâkût ve İbnü'l-Cezerî'ye göre dedesinin dedesi Abdullah, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Rumlar'dan esir alınmış olup ensardan bir zat bedelini ödeyerek onu âzat etmiştir. Nitekim ensardan Hazreci Benî Züreyk'in mevlâsı olduğu kabul edilerek Züreykî nisbesiyle tanındığı gibi Zührî nisbesiyle de anılmıştır. Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzî'in, Abdullah'ı Kâlûn'un dedesi diye zikretmesi bir istinsah veya baskı hatası olmalıdır. Hocası Nâfi' b. Abdurrahman, okuyuşunu beğenerek kendisine Rumca'da "güzel, hoş" anlamına gelen "Kâlûn" (kalon) diye hitap ettiği için bu lakapla meşhur olmuştur. Abdullah b. Ömer'in Rum asıllı câriyesinin kendisine "sâlih kişi" mânasında Kâlûn diye hitap etmesi sebebiyle bu lakapla tanındığı da kaydedilir (Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzî, I, 58-59). Öte yandan Medenî nisbesinden ve hayatı hakkında verilen bilgilerden hareketle onun Medine'de doğup orada yaşadığı söylenebilir.

Kâlûn kıraat ilmini, aynı zamanda üvey babası olduğu söylenen Nâfi' b. Abdurrahman'dan tahsil etti ve bu konuda uzmanlaşınca kadar Nâfi'ye bu konuda yardımcı oldu. Kendi ifadesine göre defalarca ondan Kur'an'ı hatmetmesi ve öğrendiklerini yazıya geçirmesi yanında tahsilini tamamladıktan sonra da yirmi yıl müddetle hocasının meclisinden ayrılmadı; kendisinden Ebû Ca'fer el-Kâri'nin kıraatini de okudu. Ayrıca İbn Verdân'dan arz yoluyla kıraat öğrendi. Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Kesîr, Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd ve Nâfi' b. Abdurrahman'dan hadis rivayet etti. Kâlûn'dan oğulları Ahmed ve İbrâhim'le Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Ebû Neşîf Muham-

med b. Hârûn, Muhammed b. Sâlih el-Mısri ve İbn Şenebûz'un hocası Ebû Süleyman Sâlim b. Hârûn el-Leysi gibi şahsiyetler kıraat tahsil ederken Ebû Zûr'a er-Râzî, Mûsâ b. İshak el-Ensârî, Ali b. Hasan el-Hisincânî, İbrâhim b. Deyzîl gibi râviler hadis rivayetinde bulundu. Kendini Kur'an ve Arapça öğretmeye adan Kâlûn'un bu hizmeti uzun yıllar sürdürmesinde hocası Nâfi' b. Abdurrahman'ın bu husustaki uyarı ve tavsiyelerinin etkisi olmalıdır (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra*, I, 327).

Zehebî, Kâlûn'un kıraat ilmindeki güvenilirliğine işaret etmesi yanında hadislerinin de genel anlamda yazılabileceğini söylemesine rağmen onun hadis alanındaki yeri konusunda görüşü sorulan Ahmed b. Sâlih el-Mısri'nin (İbnü't-Taberî), "Siz de herkesin hadisini yazıyorsunuz" diye cevap verdiğini kaydeder (*Mizânü'l-ittidâl*, III, 327). İbn Mücâhid'in, *Kitâbü's-Sebb'a'sında Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraatini tesbit ederken dayandığı esaslardan birinin Kâlûn'a ait rivayet olması ve kırâat-i seb'a yahut kırâat-i aşere konusunda telif edilip kıraat imamlarından gelen rivayetleri iki ile sınırlayan eserlerde bu iki râviden biri olarak Kâlûn'un tercih edilmesi onun bu ilimdeki güvenilirliğini göstermektedir. Ayrıca Kâlûn'un nahiv ilmine vukufu da itibarının artmasına katkıda bulunmuştur. Kâlûn, kulakları duymadığı için talebelerinin hatalı okuyuşlarını İbn Ebû Hâtim'e göre dudak hareketlerinden takip ederek, Yâkût'a göre ise kulağını talebenin ağzına iyice yaklaştırarak tesbit ve tashih ederdi. 220'-de (835) Medine'de vefat eden Kâlûn'un ölüm tarihi bazı kaynaklarda 205 (820) olarak zikredilmişse de Zehebî bunun yanlış olduğunu belirtmiştir.*

Kâlûn'un Nâfi' b. Abdurrahman kıraatıyla ilgili rivayeti konuya dair bütün kaynaklarda yer aldığı gibi onun kıraatini müstakil olarak veya diğer bazı râvilerin rivayetleriyle birlikte ele alan çalışmalar da vardır (bunlardan bazıları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 418, 420; II, 486 [Dürî ve Hafs b. Süleyman'ın rivayetleriyle birlikte], 637 [Verş'in rivayetiyle birlikte], 644, 649 [Verş'le ihtilâfları ele alınmıştır], 664, 680, 689). Ayrıca Ali Muhammed ed-Dabbâ' *el-Cevherü'l-meknûn fi rivâyeti Kâlûn* (Kahire 1355), Mahmûd Halîl el-Husarî *Rivâyetü Kâlûn 'an Nâfi'* (Kahire 1394/1974) adlarıyla birer çalışma yapmışlardır. Hüsnî Şeyh Osman da Hafs, Kâlûn ve Verş'in rivayetlerini ele alan *Hakku't-tilâve* adlı bir eser yazmıştır (Amman 1981).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 290; Dâni, *et-Teytir* (nşr. O. Pretzl), İstanbul 1930, s. 4; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ' fi'l-kırâ'âti's-seb'* (nşr. Abdülmecîd Katâmiş), Dimaşk 1403, I, 58-59; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ'*, XVI, 151-152; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 326-328; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 326-327; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 211-220*, s. 350-352; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 327; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, I, 615-616; a.mlf., *en-Neşr*, I, 112; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, II, 235; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 48; Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Büdûrü'z-zâhire*, Beyrut 1401/1981, s. 8; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-kırâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, I, 418, 420; II, 486, 637, 644, 649, 664, 680, 689.

TAYYAR ALTIKULAÇ

Kâlûyân'ın
inşa ettiği
Gök Medrese –
Sivas

KÂLÛYÂN

XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış
Selçuklu mimarı.

Anadolu Selçukluları'nın başşehir Konya, Ilgın ve Sivas'ta eserleri bulunan Kâlûyân el-Konevî'nin hayatına dair fazla bilgi yoktur. *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de, arkadaşı Aynüddeve gibi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin çevresinde yaşayan hristiyan ressam ve sanatçılar arasında bulunduğu belirtilmektedir. Daha sonra müslüman olduğu kabul edilir. Kâlûyân hakkında yapılan ilk araştırmalarda Kelûk b. Abdullah'la aynı kişi olduğu zannedilmiş, kendisinin Rum veya Ortodoks Türk olduğu ileri sürülmüştür. Konya Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi'nde kayıtlı (envanter nr. 1511), Konya Kalesi'ne ait olduğu sanılan bir yüksek kabartma üzerinde Kâlûyân ismine rastlanmaktadır. Bu kitâbe bir burca, belki de surların onarımına aittir. Son araştırmalar kendisinin Bünyan Uluca-mii'nde çalışmadığını ortaya koymuştur. Bu camide çalışan sanatkârın Kâlûyân b. Karabuli olduğu belirlenmiştir. Kâlûyân, 1230'larda I. Alâeddin Keykubad'ın iktidar yıllarında mimarlık ve sanat ortamının en verimli olduğu dönemde eser ver-

meye başlamış, muhtemelen devrin ünlü mimarı Kelûk b. Abdullah'ın öğrencisi olmuştur. Özellikle Vezir Sâhib Ata'nın yapılarında çalışmış ve 1290'larda ölmüştür.

Kâlûyân'ın sadece iki Selçuklu yapısında imzası mevcuttur. Bunlardan biri Konya Ilgın'daki kaplıcadır. Ilgın Kaplıcası I. Alâeddin Keykubad zamanında inşa ettirilmiş, II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde 1267 yılında Sâhib Ata tarafından onarılmıştır. Onun, kaplıcanın kadınlar bölümünde "amel-i Kâlûyân el-Konevî" şeklinde imzasına rastlanmaktadır. İkinci eser Sivas'taki Gökmedrese'dir. 1271'de Sâhib Ata tarafından inşa ettirilen bu yapı açık avlulu, dört eyvanlı, iki katlı medreseler grubuna girmektedir. Çifte minareli cephesi, taçkapı tasarımı ve süslemesi bakımından XIII. yüzyıl Selçuklu yapılarının en güzel örneklerinden biri olan medresede taçkapının köşe sütunları üstündeki panolar içinde "amel-i üstâd Kâlûyân el-Konevî" imzası görülmektedir. Kâlûyân, Konya'da Kelûk b. Abdullah'ın inşa ettiği Sâhib Ata Külliyesi'ndeki türbenin çini dekorasyonunu 1283'te yapmıştır. Burada dönemin bezemesinde esas olan renk, motif ve kompozisyonları başarılı bir şekilde uygulamıştır.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kâlûyân'ın aktif olarak çalıştığı ve kendine has bir üslûbu olduğu söylenebilir. Bu üslûp, Anadolu Selçuklu yapılarının genel karakterini yansıtan ve bilim adamlarınca İlhanlı dönemi özellikleri olarak belirlenen, cep-hede geometri ve orana önem verilmesi, çifte minare bulunması, pencere sayısının artması, süslemede figür ve bitkisel bezemenin ağır basması gibi özellikler gösterir. Kâlûyân bu üslûp bakımından ancak Sivas'taki Gökmedrese ile değerlendirilebilir. Ayrıca XIII. yüzyıla ait bilhassa Sivas ve Erzurum yapılarında görülen taşkın bitkisel bezemenin kullanımı ve gelişmesinde Kâlûyân'ın önemli bir yerinin olduğunu da belirtmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 610; M. Ferit – M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934, s. 120-121; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 79; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1957, s. 150-151; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 283-291; Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993, s. 107-113; B. Brend, "The Patronage of Fahr ad-din Ali Ibn al-Husain and the Work of Kaluk Ibn Abd Allah in the Development of the Decoration of Portals in Thirteenth Century Anatolie", *KOr.*, X/1-2 (1976), s. 160-186; Orhan Cezmi Tuncer, "Mimar Kölük ve Kâlûyân", *VD*, sy. 19 (1985), s. 109-118; W. B. Denny, "Kâlûyân", *Macmillan Encyclopedia of Architects*, New York 1982, II, 551-552; G. Yalçın, "Kâlûyân el-Konevî", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 938.

HAŞİM KARPUZ

Kâlûyân'ın
imzasının
bulunduğu
Ilgın
Kaplıcası'ndaki
kitâbe

KALYON

(bk. GEMİ).